

NACIONĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA PĀRVALDEI
AUGŠDAUGAVAS NOVADA PAŠVALDĪBAS ADMINISTRĀCIJAI
BIEDRĪBAS "FÖRDERVEREIN DREI STUFFEN E. V." ADMINISTRĀCIJAI

Arheologa
Dr. hist. Rūdolfa Brūža
(tel. +371 26510765, e-pasts: rudolfs.bruzis@lu.lv)

**ziņojums par arheoloģiskajiem izrakumiem Višķu sinagogas vietā
2022. gada augustā.**

Arheoloģiskie izrakumi Višķu sinagogas vietā (Augšdaugavas novads, Višķu pagasts, Turgus iela 2, kadastra apzīmējums 4498 005 0368, Višķu viduslaiku kapsētas (Baznīcas kapi) un baznīcas vieta (vietējas nozīmes arheoloģijas piemineklis Nr. 723)) veikti laikā no 2022. gada 22. līdz 26. augustam (atļauja Nr. A-00956/2022). Izrakumus vadīja arheologs Rūdolfs Brūzis, izrakumos piedalījās 12 jaunieši no Vācijas un Ukrainas. Atsegtās būvkonstrukcijas, to fragmentus, kā arī laukumus un kopējo izrakumu situācijas plānu grafiski fiksēja LU Vēstures un filozofijas fakultātes studente Antra Kozlova.

Arheoloģiskie pētījumi veikti sakarā ar Višķu pagasta pārvaldes un Višķu ebreju pēcteču Osnabrikā biedrības "Drei Stufen" ("Trīs pakāpieni") iecerēto sinagogas revitalizāciju. Pirms izrakumu uzsākšanas sinagogas vieta tika attīrīta no krūmu apauguma un izplauta. Sinagogas vietā perspektīvā plānota memoriāla izveide ar mērķi sekmēt Višķu ebreju kopienas vēstures liecību izzināšanu un starpkultūru saskarsmi. Tāpēc sākotnēji bija nepieciešams precīzi lokalizēt sinagogas vietu dabā. Tāpat, arheoloģiskā izpēte bija nepieciešama, jo par sinagogu ir apzināti ļoti maz cita veida – raksttie, attēlojošie un atmiņu – avotu.

Apdzīvotība Višķos konstatējama vismaz no 15. gs., kad šeit dzīvojušie cilvēki veidojuši apbedījumus viduslaiku kapsētā jeb Baznīcas kapos. Šī arheoloģijas pieminekļa zonā mūsdienās atrodas sinagoga. Savukārt, miests šajā vietā veidojies 18. gs. beigās, Višķu muižas zemē. Līdz Otrajam Pasaules karam miesta iedzīvotāju liela daļa bija ebreji. Viņu reliģiskajām vajadzībām 19. gs. beigās celta sinagoga – tās būvprojekts datēts ar 1896. gadu (1. attēls). Sinagoga nodegusi Otrā Pasaules kara laikā, bet ugunsgrēka cēlonis precīzi nav noskaidrots. Pēc kara sinagogas drupas novāktas un ēkas vietā padomju okupācijas vara ierīkojusi degvielas noliktavu. Tomēr, sinagogas pamati netika izrakti un digitālajā zemes virsmas modeļa attēlā šajā vietā ir nolasāms kvadrātiski regulārs, reljefā izcelts objekts (2. attēls).

Izrakumi veikti divos laukumos (3. attēls). Pirmais, izmēros mazākais laukums iemērīts pie sinagogas ziemeļu sienas, bet otrais atradās ēkas dienvidu daļā, kur plānā uzrādīta ieejas izbūve (4. attēls).

Pirmais laukums 3X4 m liels. Tajā pilnībā atsegti nelielas piebūves pie sinagogas ziemeļu sienas pamati un arheoloģizējies interjers. Šī būve nav uzrādīta sākotnējā 19. gs. beigu sinagogas būvprojektā (1. attēls), tāpēc domājams, ka tā piebūvēta vēlāk. Tomēr īsi pirms 2. Pasaules kara uzņemtajā fotoattēlā (5. attēls) kaut daļēji, bet šī piebūve ir fiksējama. Fotografijā ir redzami betonētie uzejas pakāpieni, balti krāsotās durvis, ieejas fasādes apšuvums, kas līdzīgs pārējai sinagogas ēkai. Piebūve izmēros neliela – 3X1,5 m. Tās pamati būvēti no uz zemes virsmas liktiem lieliem granīta akmeņiem, kas saistīti ar kaļķa javu. Virs pamatiem būvēts vēlāk ar dēļiem apšūts koka karkass, par ko liecina apaļa baļķa nospiedumi jeb negatīvi garākās sienas pamatu virspusē konstatētajā javā (6. attēls). Uz piebūvi vedušas mūrētas kāpnes ar trīs pakāpieniem. Šie trīs pakāpieni ir izvēlēti par simbolu un arī nosaukumu sinagogas memoralizēšanas projektam. Telpa bijusi apkurināma, jo tajā atsegtas ķieģeļu krāsns paliekas (7., 8. attēls). Piebūves sienās bijuši stikloti logi, iekšpusē atrasts arī liels daudzums dažādu trauku lausku. Iespējams, telpa bijusi paredzēta rituālās cirkumcīzijas procedūru vajadzībām. Par to var liecināt medicīniskas ziedes trauciņa un zāļu šķidruma pudelītes atradumi (9. attēls).

Otrais izrakumu laukums iemērīts sinagogas galvenās ieejas vietā (3., 4. attēls). Tur celtā piebūve – galvenā sinagogas ieeja – labi redzama fotografijā (5. attēls). Tai bijuši mūrēti, apmesti pamati ar trīs pakāpienu uzeju, divviru durvis, horizontāls dēļu apšuvums un krāsns apkure. Laukumā atsegta pakāpienu platforma, betonēta piebūves grīda, sinagogas dienvidu sienas pamati un neliela daļa no ēkas iekšpuses (10. attēls). Savukārt, piebūves pamatu lielākā daļa nojaukta. Zīmējumā šīs konstrukcijas ir labāk nolasāmas (11. attēls). Tāpat redzams, ka ēka bijusi koka baļķu karkasa būve. Par to liecina apaļa baļķa negatīvs sienas pamatu virspusē konstatētajā javā. 2. laukumā atrasta lielākā daļa senlietu. Tie ir gan dažādi būvkalumi, gan krāsns daļas, gan trauku lauskas, vairākas 19. un 20. gs. monētas, kā arī sinagogas interjera dekoratīvie elementi. Sinagoga apkurināta ar krāsni, no kuras otrajā laukumā atrastas vairākas detaļas. Interesants bija arī Latgales melnās keramikas jeb redukcijas apdzedzinājuma bļodas atradums. Šādas senu formu trauku izgatavošana Latgalē pārtraukta 20. gs. sākumā, iespējams, šis ir viens no vēlinākajiem agrās ripas keramikas trauku paraugiem. No interjera detaļām interesants ir jūdaismā populārās sešlapu rozetes formā izgatavots bronzas skārda apkalums un dekoratīvs rotājums (12. attēls). Izrakumos atsegtās būvkonstrukcijas pēc lauka izpētes darbu pabeigšanas pārsegtas ar pagaidu jumtu.

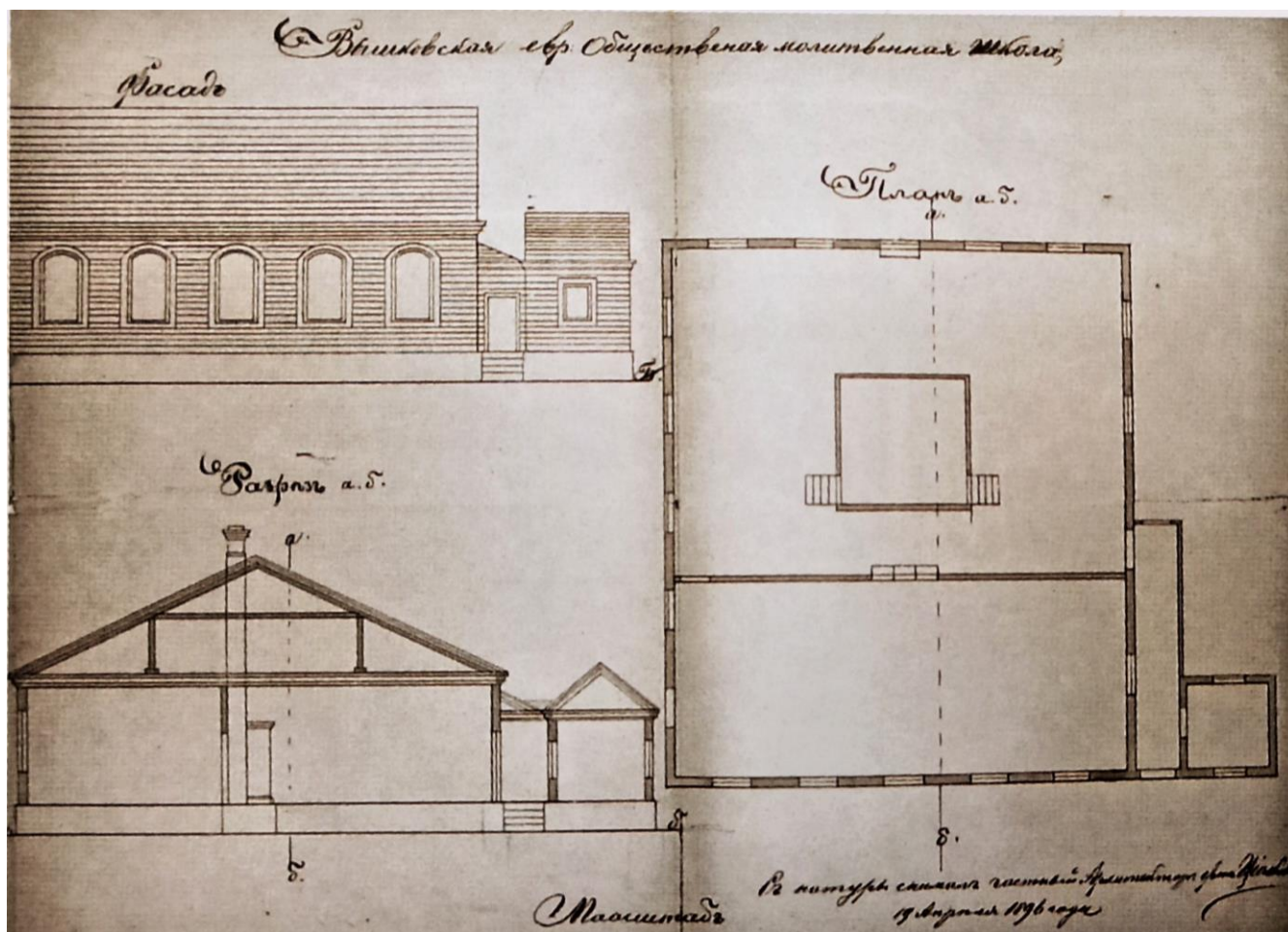
Višķu sinagogā veiktie arheoloģiskie pētījumi ir nelielu apjomu. Tomēr, vērtējot vēsturiskās informācijas trūkumu vai pat vakuumu, arheoloģija, kas citkārt sniedz informāciju tikai par detaļām, šeit devusi arī vairākus vispārinošus rezultātus. Urbānajā vidē ir precīzi noteikta ēkas atrašanās vieta, kā arī tās izmēri (16,5X16 m), konstatēts pamatu un pašas ēkas būvtips, atsegta galvenās ieejas vieta un neliela piebūve, noteikts grīdas seguma veids, kā arī lokalizētas atsevišķas lūgšanu nama komponentes (13. attēls). Daļēji balstoties arī izrakumu rezultātos, pašreiz ir nosakāms celtnes plānojums. Sinagogu ēkas būvprincipi paredz, ka tai ir jābūt novietota ar galveno komponenti – skapi toras uzglabāšanai – pret Jeruzalemi. Sinagogu centrā parasti atrodas pacelta platforma jeb bima, no

kurienes tiek lasīta tora. Atrastas ap 50 senlietu, kas datējamas ar laiku no 19. gs. sākuma līdz 20. gs. pirmajai pusei. Atradumi tiks nodoti Naujenes novadpētniecības muzejam.

Pētījuma turpmākās perspektīvas būtu jāsaista galvenokārt ar nedestruktīvu zinātnisku metožu pielietošanu. Izšķiroša nozīme būtu ģeofizikālajiem pētījumiem, ar ģeoradaru veicot zondēšanu profilēšanas veidā. Svarīgs ir arī darbs dažādu avotu krātuvēs, piemēram, sinagogas fotoattēlu meklēšana Latvijas kinofotofonodokumentu arhīvā. Būtiska ir arī vietējo iedzīvotāju atmiņu vākšana, arī iepazīšanās ar viņu fotoalbumiem.

Arheoloģisko pētījumu mērķis – noskaidrot precīzu sinagogas atrašanās vietu un tās plānojumu – ir sasniegts.

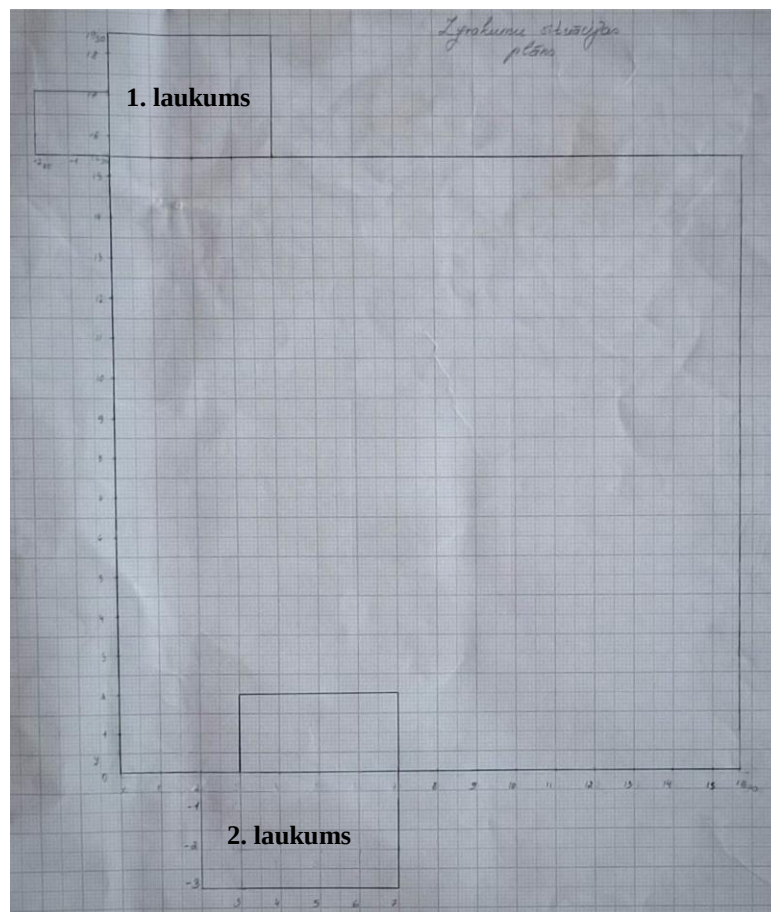
1. attēls – Višķu sinagogas būvprojekts, 1896. gads (attēls no: Bogdanova, R. *Latvijas sinagogas un rabīni*. Rīga: Shamir, 2004. 220. lpp.)

2. attēls – Višķu sinagogas vieta digitālajā zemes virsmas modeļa attēlā (attēls no vietnes www.kurtuesi.lv)

3. attēls – Višķu sinagogas pamatu uzmērojums un 2022. gadā izpētīto izrakumu laukumu plāns (Antras Kozlovas zīmējums)

4. attēls – Višķu sinagogas vietā 2022. gadā izpētītie izrakumu laukumi (aerofoto: R. Brūzis)

5. attēls – Višķu sinagoga, īsi pirms 2. Pasaules kara. **O** – piebūve pie sinagogas ziemeļu sienas (attēls no: Bogdanova, R. *Latvijas sinagogas un rabīni*. Rīga: Shamir, 2004. 220. lpp.)

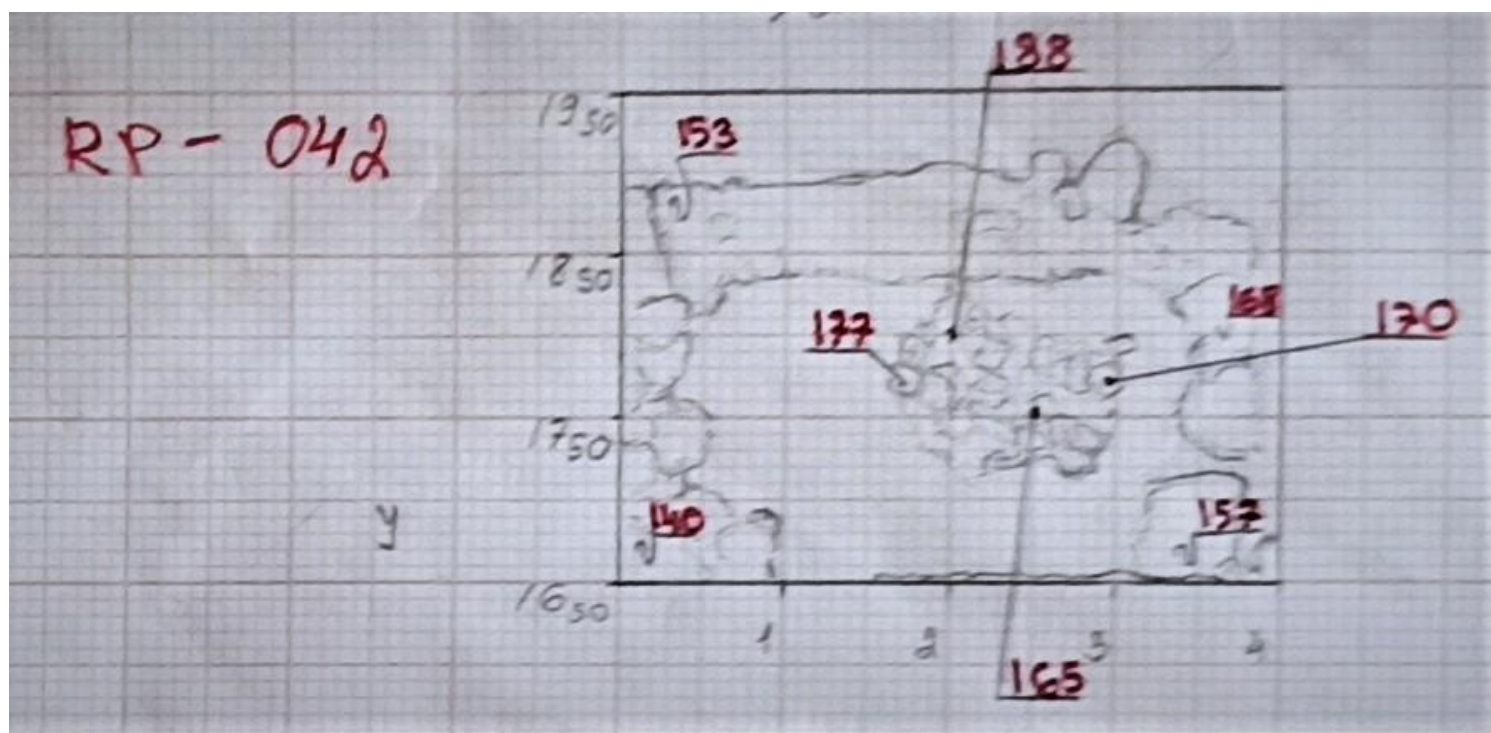
6. attēls – piebūves koka karkasa apakšējā vainaga balņa negatīvi pamatu jāvā (foto: R. Brūzis)

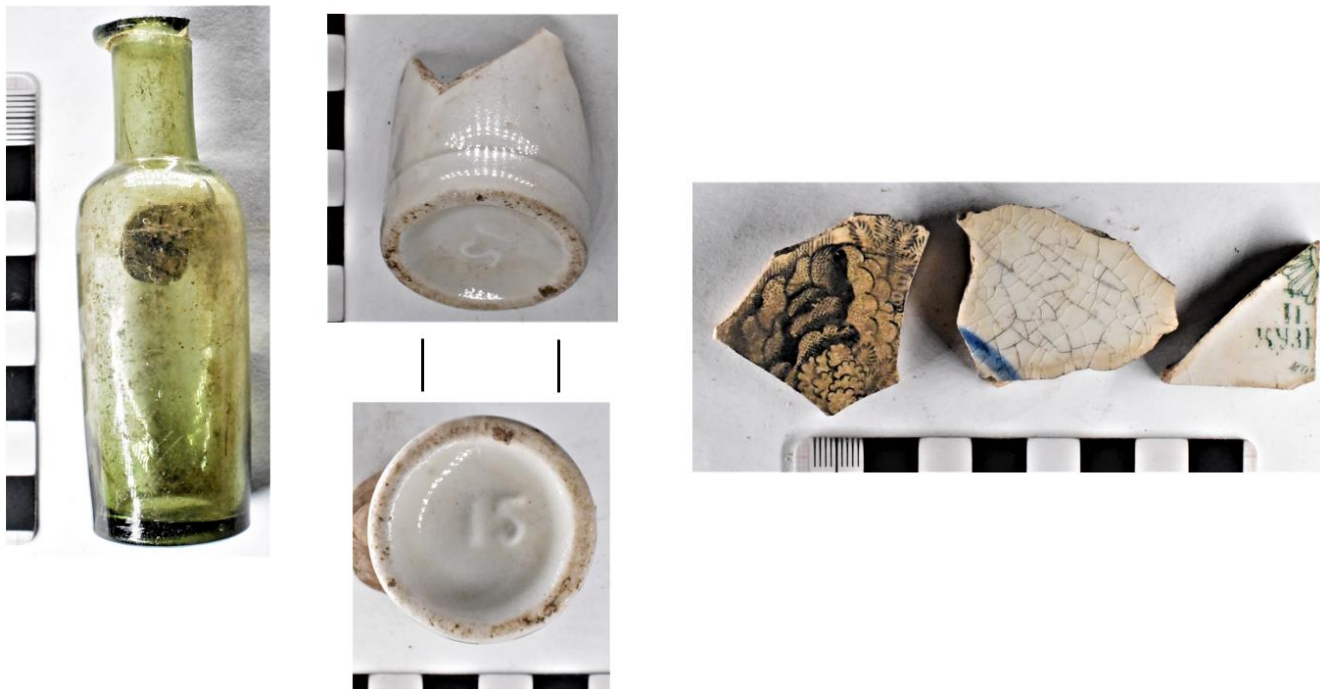
7. attēls – piebūves krāsns divās attīrīšanas stadijās (foto: R. Brūzis)

8. attēls – piebūves krāsns plāns, otrajā attīrīšanas stadijā (Antras Kozlovas zīmējums)

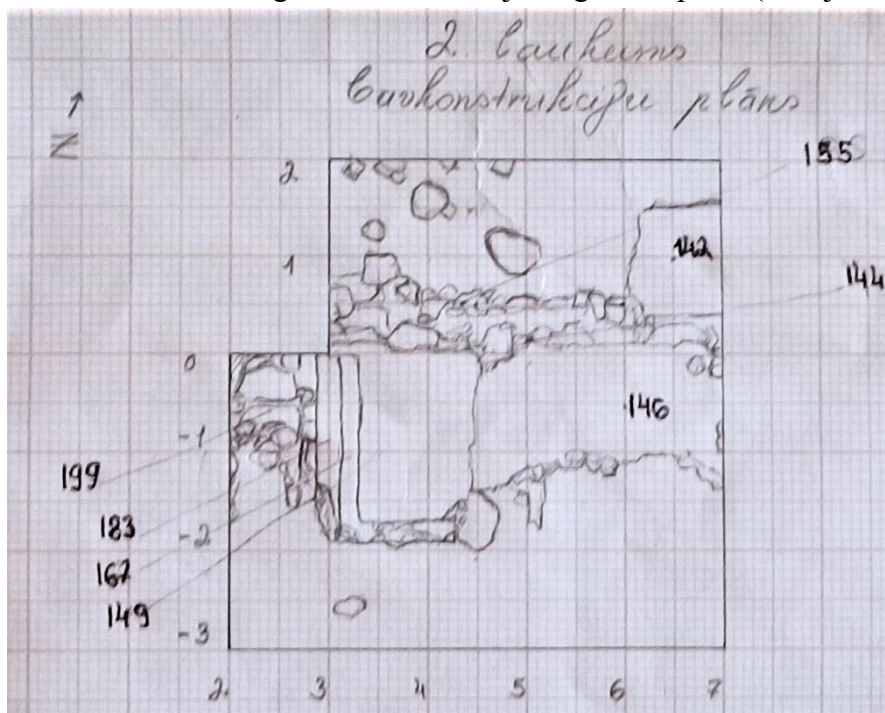
9. attēls – atradumi 1. izrakumu laukumā – sinagogas ziemeļu sienas piebūves iekšpusē (foto: R. Brūzis)

10. attēls – 2. izrakumu laukumā atsegtie būvkonstrukciju fragmenti (aerofoto: R. Brūzis)

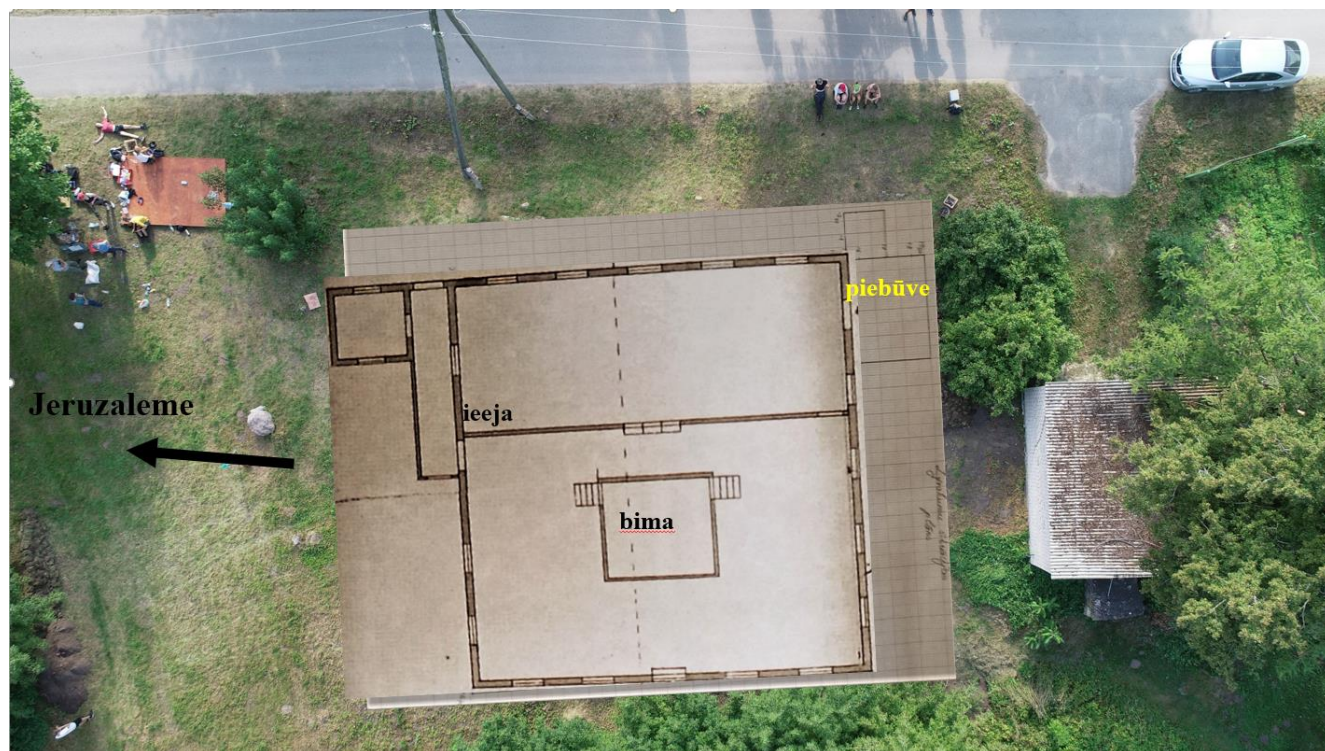
11. attēls – 2. izrakumu laukumā atsegto būvkonstrukciju fragmentu plāns (zīmējums: A. Kozlova)

12. attēls – 2. izrakumu laukumā atrastās senlietas (foto: R. Brūzis)

13. attēls – Višķu sinagogas plāns, pēc izrakumu rezultātiem (sastādījis: R. Brūzis)

DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU.